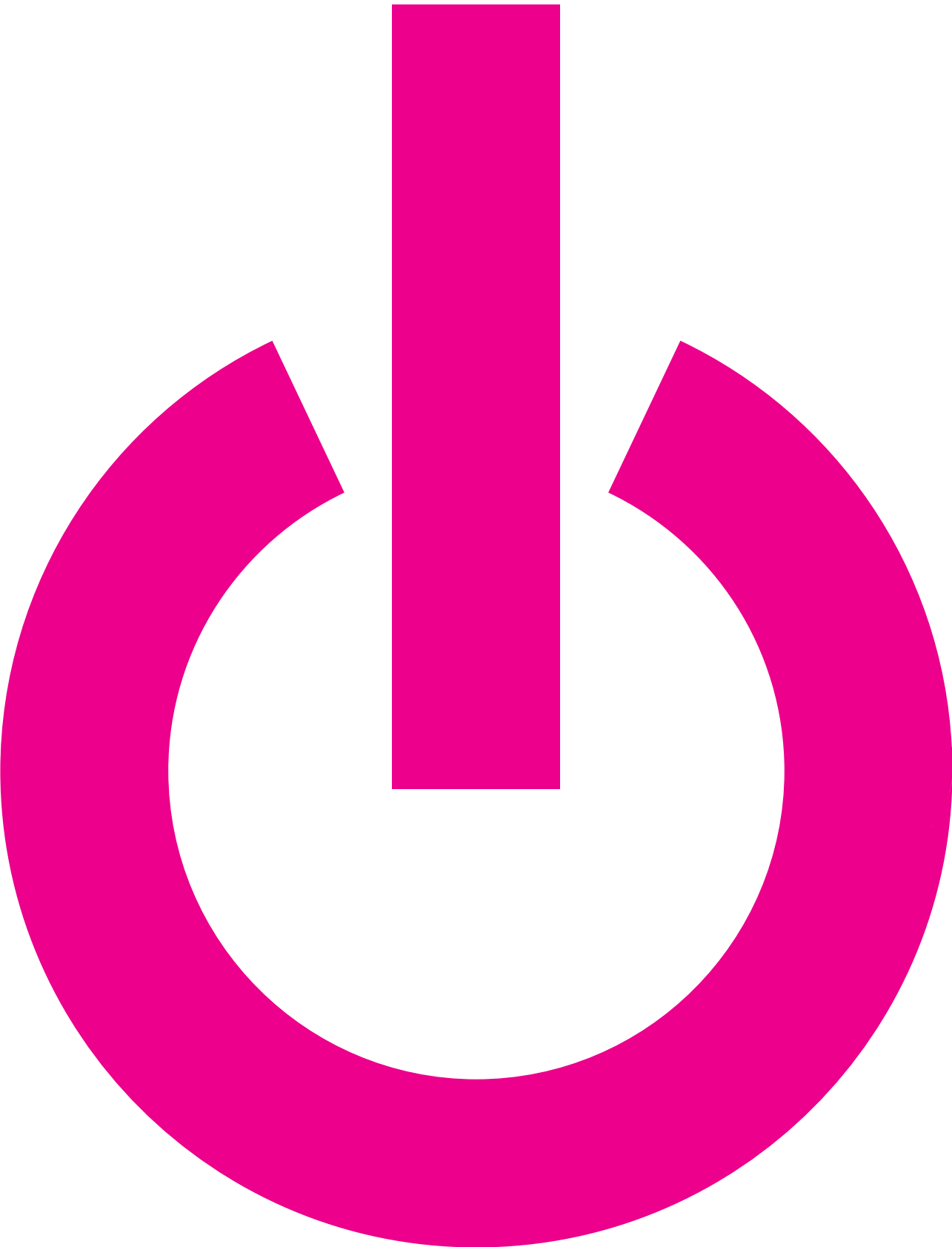

Inhouds opgave

1	Inleiding Maak kennis met de Inside-Outsider en herken zijn verwarring	7
2	Kom dans met mij! Cruciale jeugdherinneringen waaruit blijkt dat er iets knelt	8
3	Organisatiesensitiviteit De wringende verstandhouding met het leven op kantoor. Een korte omschrijving van de fases die de inside-outsider doorloopt: conformeren, adapteren, zelfverloochening en confrontatie	10
4	Je hoort erbij Een poging het fenomeen inside-outsider in het kantoorleven te verklaren aan de hand van psychologische, sociologische en antropologische context	14
5	De capsulaire beschaving Het systeem waarin de Inside-Outsider zich begeeft. Een netwerk van ‘nesten’ met microculturen die ieder hun toegangscodes en spelregels hebben	20
6	Level-1, hallucinerende capsules De vlucht in de ‘geile stad’; een netwerk binnen de stad, een wereld gecreëerd binnen de huidige structuur waarin de inside-outsider kan vluchten	24
7	Tjebbe Beekman en de capsulaire stad Hoe Tjebbe Beekman de capsulaire maatschappij als uitgangspunt neemt in zijn werk. Een persoonlijke visie op zijn werk	28
8	Dir Skreber, Crash! Auto’s, wrakken, rampen; is er een relatie met de onderwerpen die Dirk Skreber behandelt en Level -1	32
9	Charles Avery’s Sim-wereld en de SecondLife affaire	36
10	Conclusie	38
0	Colofon en Bronnen	41

Als inside-outsider opereer ik binnen het systeem net zoals ieder ander, maar ik voel mij daarbij een infiltrant, een buitenstaander, iemand die met iemand anders' kaartje naar binnen is gekomen. Ik ben een volledig geïntegreerd dissonant in deze maatschappij, iemand die de spelregels kent, ze zelfs kan overdragen. Ik weet wat er van me verwacht wordt. Maar wat kwam ik ook al weer op dit feestje doen? Kwam ik hier niet om de boel te saboteren? Hallo, hallo! Aandacht, aandacht, alsjeblieft! Let op, hier ben ik! Achter de façade zie ik in velen lotgenoten, non-verbaal gedrag dat de inside-outsider ontmaskert.

Inleiding

Als **inside-outsider** opereer ik binnen het systeem net zoals ieder ander, maar ik voel mij daarbij een infiltrant, een buitenstaander, iemand die met iemand anders' kaartje naar binnen is gekomen. Ik ben een volledig geïntegreerd dissonant in deze maatschappij, iemand die de spelregels kent, ze zelfs kan overdragen. Ik weet wat er van me verwacht wordt. Maar wat kwam ik ook al weer op dit feestje doen? Kwam ik hier niet om de boel te saboteren? Hallo, hallo! Aandacht, aandacht, alsjeblieft! Let op, hier ben ik! Achter de façade zie ik in velen lotgenoten, non-verbaal gedrag dat de inside-outsider ontmaskert.

Accepteer ik medestanders? Geniet ik dan nog wel van mijn unieke private zwelgen? Zijn het indringers in mijn wereld, of heb ik ze nodig? Ze zien mij vast als insider, one-of-the-gang. Laat ik die indruk bevestigen door ze een ferme indoctrinerende handdruk te geven. Ik heb mijn 'elevator-speech' gereed. Het wordt niet eens aan me gevraagd. Ik doe het allemaal zelf. Ik leg mezelf die condities op, spreek hun taal, maar ik geloof er niet in. Ben ik zelf soms mede de organisator van het feestje waar ik eigenlijk niet officieel voor ben uitgenodigd? Ben ik wel uitgenodigd, maar wil ik er niet zijn? Of erger: Wil ik er eigenlijk wel zijn, zodat ik tegen iedereen kan zeggen dat ik eigenlijk iets beters te doen heb? "Kijk maar mensen, ik ben lekker anders dan jullie!" In plaats van afgunst blij ik echter een aai over mijn bol te oogsten.

Kom dans met mij!

Haarlem, thuis, 1975, er is visite, want er is iemand jarig: “Wat ben jij groot geworden! Je lijkt precies je vader.” ”Nee, hij lijkt op Ome Rien, precies Rien, maar waar heeft ie dan die krullen van?”

Haarlem, De KijkGrijp, 1977: “Met je mooie blonde krullen, ben je een meisje of een jongen? Stukje worst?”

Haarlem, thuis, 1980, er is visite, want er is iemand jarig. “En wat wilt jij later worden?” -”Leraar”, “Leraar? Nou zeg, wie wil er nou leraar worden? Sta je zo graag voor je klasje?” -”Nou, ik wor’ tenminste geen stoplichtenmaker!” “Het zijn verkeerslichten, ver-keers-lichten. En die wil leraar worden, ha!”

Haarlem, afgehuurd zaaltje in clubhuis, 1982, houten keet, formica tafels, papieren tafelkleed, colaglazen gevuld met sigaretten. De buurtband speelt. De polonaise. “Jaaaah, kom Sander! Dans ‘es met je oma, zit niet zo te pruielen! tis feest! Kom! Dans met mij, dans met mij!”

Haarlem, bij oma en opa, maart 1983, er is visite, want er is iemand jarig. Bedompte rokerige huiskamer vol familie, in een kring, om de met tegels belegde eiken houten tafel vol met nootjes en glazen bier; “Halloooooooh, ge-fee-lie-sie-teeeeeerd.” Ik worstel me door verstrengelde voeten, de stoel- en tafelpoten. - “Gefeliciteerd, ook gefeliciteerd, ook gefeliciteerd, ook gefeliciteerd, jij ook gefeliciteerd, gefeliciteerd met je moeder, gefeliciteerd met je tante, jij ook gefeliciteerd.” - “Goh, wat onhandig, je hoeft niet iedereen apart te feliciteren.” Ome Jan komt binnen: “Gefeliciteerd allemaal, ja, ik ga niet iedereen langs hoor.”

Haarlem, thuis, mei 1983, er is visite, want ik ben jarig. “Da’s ook wat hoor, Jij hebt me helemaal niet gefeliciteerd op mijn verjaardag. Feliciteer je niet eens je oma? Nou, jij wel gefeliciteerd hoor.”

Haarlem, thuis, mei 1984, er is visite want mijn moeder is jarig. De tv staat nog aan. Een mevrouw met grote blauwe plastic oorbellen vertelt wat de Tros vanavond allemaal voor de kijker in petto heeft. “Vind je haar nou geen prachtige vrouw? Dat is toch een hele mooie vrouw?” -”Nee.” “Ach, laat ook maar. Daar kom je later nog wel achter.”

Haarlem, thuis, mei 1985, er is visite want mijn moeder is jarig. “Op tennis.” -”Wat? Zit je op tannes? Zo zo, toe maar, we zitten op Tannes!” “Nee! Op ten-nis!” --”En hij wil ook al leraar worden.”

“Wooow, there gad-da-be a way out-a-here!”

Quote - uit een onbekende aflevering van “The Teenage Mutant Ninja Turtles” (Mirage Studios, Northampton,MA,USA)

Organisatie sensitiviteit

Voorlopig verdien ik nog de kost tussen systeemwanden, zoomende printers en koffie-automaten; het labyrint van gebroken dromen. Stille drama's spelen zich af onder de grauwe platen van het systeemplafond. Ik houd het iets meer dan twee jaar vol in dezelfde functie of dezelfde afdeling. Deze periode wordt afgesloten met een desastreuze confrontatie van mezelf met de organisatie. Ik neem dan mentaal vakantie en begin weer ergens anders. Het is een meet- en regelsysteem, een cyclus van ongeveer drie jaar. Op dagelijkse basis is iedere impuls vanuit het systeem best te hanteren. Ik veins interesse, gedraag me als professioneel adviseur of manager, als kritische klant, als oprecht geïnteresseerd luisterend oor en zo verdien ik, in deze realistische en onvermijdelijke 'adventure game', scorepunten waarmee ik extra leven kan kopen: De financiële scoremeter en die van mijn 'skills' gaan omhoog, bij iedere aai over mijn bol spaar ik punten voor de toekomst, De wijzer van een andere meter gaat echter heel langzaam naar beneden, dat is de scoremeter waarover ik het heb. Deze laat zien in hoeverre je jezelf nog recht in de spiegel kan aankijken.

“De mens is conformistisch. Het is één van zijn voornaamste kenmerken. Hij past zich aan de machthebber van het moment aan. Dat is ook een sociale eigenschap van de mens. De mens is misschien van nature narcistisch, rebels. Hij houdt van zijn identiteit. Maar de samenleving maakt hem conformistisch en onderdanig door haar verplichtingen. Dat is een individueel feit dat ook repercussies kan hebben in bepaalde sociale milieus. In geen enkele maatschappij kan de mens vrij zijn....Hoop is vergeefs.

Hoop is uitgevonden door politici om stemmers te paaien.” Quote - uit: Interview met Pier Paolo Pasolini in documentaire: Salò, d'hier à aujourd'hui, Carlotta Films. 1975, vertaald en uitgebracht op DVD in 2003: Paradiso Films

Ik ben jullie / Ik ben jullie niet

In de eerste twee jaar pleeg ik wel interventies om me niet te hoeven conformeren, maar die zijn net zo mild en gedoseerd als die omgangsvormen zelf. Het maakt me **insider**, want het systeem houdt ook van mij. De heldere momenten waarop deze zelfverloochening boven water komt, vormen de voedingsbodem voor de uiteindelijke confrontatie met het systeem. In die periode vorm ik mezelf zodanig, dat ik niet eens meer weet, dat ik iemand anders speel dan dat ik eigenlijk ben. Ik verlies mezelf, kan niet meer beschrijven wie ik ben. Ik heb mezelf tot een product gemaakt van mijn omgeving; een hologram van de ideale vul-maar-in. Dit verlies word veroorzaakt door het sluipende karakter van al die kleine bijstellingen en ook de waardering die ik oogst door gewenst gedrag tentoon te spreiden. Er ontstaat een comfortabele situatie die het keurslijf verzacht.

De confrontatie tenslotte manifesteert zich zo, dat ik me niet meer kan gedragen naar de ogenschijnlijk door mij en anderen opgelegde maatstaven. Ik zeg wat ik denk, laat geen heilig huisje meer heel. Dit gebeurt in het begin niet zozeer met voorbedachte rade, maar uit pure moeheid. Al snel krijg ik daar echter schik in: Ik ga weer van mezelf houden. Ik ervaar macht. Mijn invloed wordt groter en ik vind bijval. Tegelijkertijd oogst ik sympathie, bewondering. Mijn verzet resulteert dus uiteindelijk in applaus.

Hoe zou een inside-outsider zich kunnen bevrijden uit het proces van conformeren, adapteren, zelfverloochening en confrontatie? Ik zoek mijn toevlucht in de beeldende kunst. Het leerproces tot kunstenaar vraagt me juist op zoek te gaan naar wie ik zelf ook weer ben, en dwingt me antwoord te geven op de vraag,

3

wat echt is en wat gelogen. Hoe confronterend is het dan, als blijkt dat het innerlijk een spiegel lijkt te zijn, een hol vat blootgesteld aan voortdurende boetsering om het publiek te vermaken en tegemoet te komen aan de ideaalbeelden die het voorschrijft.

“To distinguish between oneself and others, one must be able to recognize oneself”

Quote: Michener Delamater, Schwartz, 1986

Bedrijfsprofiel

Samen met de afdeling ‘Lang-zal-hij-leven’ zingen voor een jarige collega bij de koffiecorner om een doos taart heen; Een lunch met een collega niet afslaan, terwijl je liever alleen door het park gaat wandelen met een vette Whopper-Cheese™ in je hand in plaats van in de rij te gaan staan in het bedrijfsrestaurant voor een pistoletje kaas, halfvolle melk en een kwekkeboom-kroket, om vervolgens Hoofd P&O en een Controller aan je tafel te zien aanschuiven; Napraten met je baas in de metro op weg naar huis en het grote succes van een workshop onderschrijven; Voorstellen aan je opdrachtgever om tweewekelijks een bilateraal in te plannen om elkaar op de hoogte te houden van de stand van zaken; Een speech houden over iets waar je niet echt achter staat; De juiste vragen stellen aan een vage collega die de foto’s van haar baby komt laten zien na zwangerschapsverlof; Jezelf aanbieden als begeleider van een brainstormsessie, omdat je al een tijdje uit zicht bent geweest en de beoordelingen weer in zicht komen; Meewerken aan de positionering van een afdeling tijdens een ‘heidag’ en dan oeverloos de uitkomsten van een brainstormsessie categoriseren met behulp van gekleurde post-its® op een flip-over, etc. etc. Het is verontrustend om te realiseren, dat een aantal impulsen niet direct uit het systeem komen, maar vanuit mezelf, allemaal ten dienste van het overleven binnen het systeem. Ondertussen kijk ik uit het raam van de vergaderzaal en zie in de milde middagzon een

lichtgebruinde pezige jongen met opgeschoren nek, ontbloot bovenlijf, een kleine tattoo op de schouder, de zeilen van een marktstalletje op het Waterlooplein afrollen. Er vallen wat sinasappels op de grond. Wat doe ik hier? Ik trek mijn conclusie: Met deze huichelachtigheid is niet te leven. De prijs is te hoog. Ik weiger.

Voorgaande situaties lijken futiliteitjes waar best mee te leven valt. Vele futiliteitjes blijken echter cumulatief te werken en onverstoord te bouwen aan de confrontatie:

Als tijdens een directievergadering een MT-lid zich verbaast over de wel erg strakke deadline die achter mijn naam staat op een, ook voor mij volslagen onbekende, op de muur geprojecteerde Powerpoint-afbeelding en vraagt of ik die deadline wel haal? Dan zeg ik op kalme toon: “Nee.” Men wacht in stilte op een toelichting, maar er komt niets. ‘Nee’ zo in zijn eentje klinkt immers veel krachtiger zonder toelichting. Ik hoef geen verantwoording af te leggen voor dingen die ik niet zelf geschreven heb. De stilte na het autonome ‘Nee’ is van hoge effectiviteit. Hij is pijnlijk, snijdt, want er was immers zo’n zorgvuldig collectief welbevinden opgebouwd tijdens mijn zwijgen.

Tijdens de persoonlijke confrontatie doe ik een beroep op de omgangsregel, dat je niet zomaar overal tegen moet zijn, maar je pleidooi moet ombouwen naar een constructieve gedachte: “Je moet oplossingen aandragen en niet alleen maar kritiek hebben.”: een doctrine waar de inside-outsider zich in deze fase niet meer aan wil conformeren.

De frictie van de inside-outsider met organisaties is voortdurend gelegen in een sociaal gebied, dat vaak wordt aangeduid als “de zachte kant” of “bedrijfscultuur”. Het dient vaak tertiaire doelen in de organisatie: Teamspirit, medewerkerstevredenheid, ontplooiing, draagvlak. Stel je voor dat je die hele laag eraf zou kunnen halen: Je komt op je werk, weet wat je moet doen in ruil

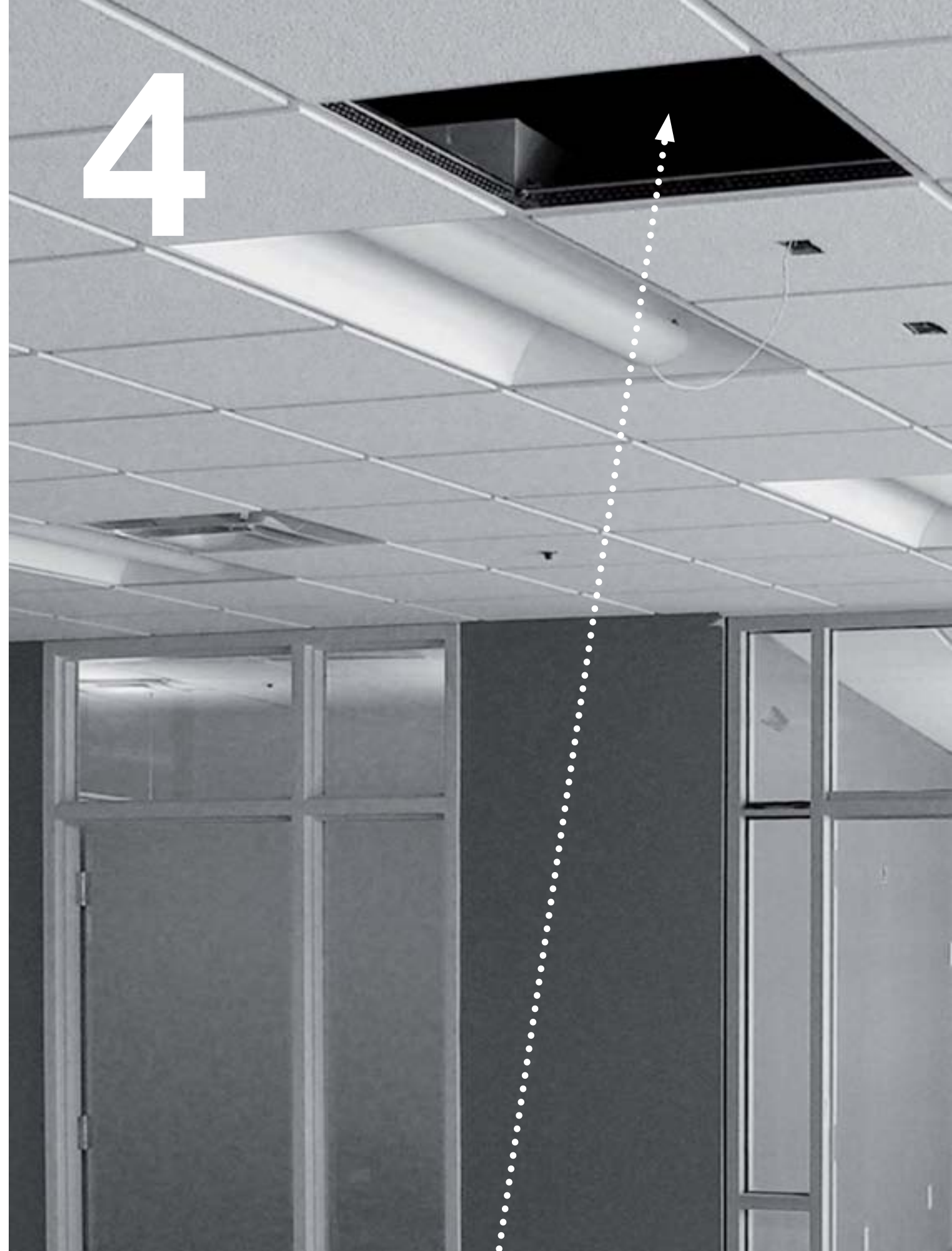
voor salaris, doet het, en gaat weer weg. Voor iedereen is het duidelijk wat er gedaan moet worden, omdat alle processen al zijn ontworpen aan de tekentafel. Er is geen discussie en er wordt niet gelogen en verleid. Er is één baas en niemand heeft de illussie dat er meebeslist kan worden. Niemand werkt ook maar één minuut over, want dat schept allerlei verwachtingen en scheve verhoudingen: **Judith Mair** (geb. 1972) heeft een paar jaar als freelancer gewerkt voor multimediabedrijven, uitgeverijen en reclamebureaus. Zij heeft daar de leugens ervaren die bedrijven verkondigen om hun mensen aan te moedigen zich in te zetten. De zogenaamde vrijheid om je werk in te vullen naar eigen inzicht vindt plaats binnen onmogelijke voorwaarden, waardoor zij dat modern werkgeverschap heeft ervaren als pure uitbuiting. Dit heeft tot gevolg gehad dat zij haar eigen bedrijf oprichtte op de wijze zoals hierboven geschetst. Zij wordt “de ijzeren dame” genoemd omdat er in haar bedrijf geen ruimte is voor creativiteit etc. maar er is aanzienlijk minder stress, omdat het theater ontbreekt waar dit hoofdstuk over gaat.

Je hoort erbij

“The category of the other is as primordial as consciousness itself. In the most primitive societies, in the most ancient mythologies, one finds the expression of a duality; that of the Self and the Other.... No group ever sets itself up as the One without at once setting up the Other over against itself.”

Quote: Simone de Beauvoir 1949, *The Second Sex*, vert.: H.M. Parshley NYC

Volgens de cultureel antropoloog Harry Triandis speelt het meest fundamentele verschil tussen culturen zich af in de dimensie ‘individualisme’ versus ‘collectivisme’. Westerlingen nemen het individu als basis voor de samenleving. Mensen uit een Aziatische of Afrikaanse cultuur leggen de nadruk op familie, of andere sociale groepen. In collectivistische culturen zouden individuen harmonieus opgaan in de groep. In individualistische culturen streeft men naar een unieke identiteit, leden van de laatste proberen zich juist van de massa te onderscheiden. Het mag duidelijk zijn, dat ik van deze laatste groep een product ben. Vreemd is het dan, met die theorie in ogenschouw, te constateren, dat er wel degelijk frictie ontstaat met mijn individualiteit en het collectief. Het zou toch juist een kernkwaliteit van een Westerling moeten zijn, anders te zijn dan de groep, een verzameling eigenzinnige individuen? Mijns inziens ligt de oorzaak daarvan in het feit dat Westerlingen ondanks hun eigen ikje wel degelijk de veiligheid opzoeken van een collectivum: ze vormen een ‘team,’ een ‘club’ een ‘sociëteit,’ op basis van gemeenschappelijke eigenschappen, zoals het nest waar ze vandaan komen, het werk dat ze doen, het bedrijf waarin ze werken, de filosofie die zij aanhangen.

In de dagelijkse kantoor sfeer is deze teamvorming, en met name de omgangsvormen die ze voorschrijft, tenenkrommend en door hun vluchtigheid en twijfelachtige nut soms moeilijk te accepteren voor de inside-outsider. Iedere afdeling, projectgroep of ander collectief wordt geleid door een cultuurdrager, die op micro-niveau, een grotendeels ongeschreven set aan omgangsregels en wetten oplegt. De medewerkers onder het juk van dit netwerk van micromachten kunnen in allerlei managementtrainingen leren met de onmacht om te gaan en om met behulp van de regels van het systeem invloed uit te oefenen met als doel te functioneren, te groeien en het persoonlijke conflict te vermijden, of te verzachten. We hebben theorieën waarin je jezelf en anderen kan typeren in team- en leiderschapsrollen. We kunnen onze emoties rationaliseren door het omschrijven van sterktes, zwaktes, allergieën (fig.), valkuilen en uitdagingen. Die theorie oefenen we in groepjes door in een rollenspel de werkelijkheid op de werkvloer na te bootsen met een acteur. Deze cursus- en trainingsindustrie slaagt er echter niet in de intrinsieke onwil weg te nemen bij de inside-outsider om dit hachelijke meet- en regelsysteem in stand te houden.

De inside-outsider heeft dus moeite met leiderschap, stelt in ieder geval zeer hoge eisen aan leiders, niet alleen aan de boodschap die zij verkondigen maar ook op de manier hoe die sociale cohesie tot stand proberen te brengen. Tenslotte keert de inside-outsider zich af van teamgenoten die zich volgens hem op basis van onvoldoende grond achter de leider scharen, deze opvolgen en sterker nog, zich, in het kader van de teamspirit, als ambassadeur opwerpen van die microcultuur. Dat geldt niet alleen voor kantoor, maar voor ieder nest in het netwerk met eigen toegangs- en spelregels: studentenvereniging, jaarclub, familie, zelfs iets zakelijks als de Vereniging van Eigenaren van het appartementencomplex.

Volgens de culturele antropologie hebben sociale relaties synchronisatie nodig. In de collectieve, ook wel organicistische cultuur genoemd (bijvoorbeeld China), is daarvoor weinig nodig. De mensen beschouwen zich namelijk al als onderdeel van de groep. In de Westerse maatschappij heb je een arsenaal aan maatregelen nodig om de boel een beetje naar je hand te zetten: compromissen sluiten, onderhandelingen tussen individuen, goed doordachte coördinatie, en, daar voeg ik zelf aan toe, een fundamenteel gegronde reden om mensen in het gareel te krijgen: overtuigingskracht. Daarvoor zijn allerhande kwaliteiten nodig die de doorsnee leider ontbeert. Het is lastig niet te argwanen over een dubbele agenda of een ander sluipend onrecht.

De psychologie leert ons, dat iedereen wordt blootgesteld aan **‘sociaal conformisme.’** We zijn geneigd onze ervaringen en gedragingen aan te passen aan die van de mensen rondom ons. Zo ontstaan immers de zogenaamde heilige huisjes. De sociale druk doet ons conformeren omdat we vrezen voor psychologische eenzaamheid. We hebben de behoefte om door onze omgeving geaccepteerd te worden. Als je er telkens andere opinies op nahoudt en afwijkend gedrag vertoont, dan loop je het risico uitgestoten te worden en in isolement te verzeilen.

De inside-outsider zou wel eens kunnen genieten van deze eenzaamheid. Er manifesteert zich een intrinsieke wil om het kluizenaarschap op te zoeken. Het kluizenaarschap wordt vaak in verband gebracht met het kunstenaarschap. Het loont de moeite om wat dieper op deze combinatie in te gaan. In de inleiding noemde ik het ‘mijn private zwelgen.’: Het is het bevrijdende gevoel alleen te zijn, de fietstocht naar huis na een heel naar feestje, het zijn de dobberende eendjes in de gracht als ik uit het raam kijk op kantoor, het is de fietscourier van DHL die na zijn pakje te hebben afgeleverd weer snel op de mountainbike de regen in mag.

De socioloog Goffman (1959) gebruikt de term ‘Performance Team’ om individuen te beschrijven die hecht samenwerken in een performance, die het publiek het gewenste beeld voorspiegelt van een teamlid of het team in totaal. Een duidelijk voorbeeld is de rol van de politieke adviseur van een presidentskandidaat tegenover de kiezers, of de ouders tegenover het kind. Er vindt een samenzwering plaats. Teamleden moeten dan wel op elkaar kunnen vertrouwen en loyaal zijn, omdat ieder lid van het team de macht heeft het beeld te verpesten, om de performance prijs te geven, te verklappen. Er wordt dus een broze waarheid geënceneerd door het team. De inside-outsider wil zijn waarheid boven tafel. Hij wil ontmaskeren. Het betreft hier een machtsspel in het kader van ‘Organizational Impression Management’, ook wel perceptiemanagement. Dit laatste wordt ingezet als middel om de menigte naar je hand te zetten. Het publiek moet iets denken en vinden dat het team bedacht heeft. Juist organisaties die de publieke goedkeuring nodig hebben om te overleven zijn erbij gebaat ‘de goede naam’ goed te bewaken. (S.J. Taylor & Bogdam, 1980) Een inside-outsider komt wellicht vaker in conflict in dergelijke organisaties.

Het kan pijnlijk zijn, als blijkt, dat de mensen waar de inside-outsider mee wilt afrekenen (als de maat vol is), deze juist omarmen. Dat is in de moderne Westerse samenleving namelijk “goed voor de discussie”. Nadeel voor de inside-outsider is echter, dat het de positie van zijn tegenstanders onaantastbaar maakt. De adaptie van het systeem blijkt juist sterker te werken op het moment dat de inside-outsider protesteert en zich ervan wil bevrijden. Dit heeft volgens mij te maken met de trend die er voor heeft gezorgd dat creativiteit en out-of-the-box containerbegrippen zijn geworden, die hand in hand gaan en worden ingezet als middel om allerlei problematiek binnen organisaties op te lossen. Outsiders zijn nodig om de probleemstelling helder te krijgen en tot oplossingen te komen. Dit zou

de populariteit van geen-blad-voor-de-mond-nemende “side-kicks” en Amerikadeskundigen in praatprogramma's kunnen verklaren. Wie kent niet het fenomeen, dat een directieteam, al starende naar een halfrotte tomaat, associatief gaat zitten brainstormen over de toekomst van de bedrijf: “Goh, dat dunne velletje om die tomaat houdt de vloeibare massa van binnen bij elkaar! Mijn afdeling is dat dunne velletje.” Het risico voor de inside-outsider is dat deze juist betrokken wordt en dergelijke healings moet gaan faciliteren. In groter verband kunnen we zien, dat kunstenaars en andere ‘creatievelingen’ worden neergezet als de motor van de nieuwe stad, de metropool. (zie ook: “Rise of the Creative Class, Richard Florida) Daar ligt doorgaans een heel banale gedachtengang ten grondslag: Kunstenaars worden vereenzelvigd met creativiteit in welke vorm dan ook. Het creatieve proces wordt al snel gekoppeld aan innovatie en nieuwe bedrijvigheid: De creatieve industrie: die weer nieuw geld in het laatje brengt en de leefbaarheid van de stad in verpauperde en/of verlaten plekken weer doet groeien middels allerhande creatieve initiatieven en festivals.

De Inside-Outsider waarover ik tot nu toe gesproken heb, beweegt zich in een **netwerk van ‘nesten’** waar specifieke toegangs- en gedragscodes gelden. Hij voelt zich in geen nest echt thuis, maar weet van de codes af en gebruikt die om te overleven. Dit schrijven begon met problematische jeugdfragmenten, familierituelen, en vervolgde met het kantoor, teamvorming en leiderschap, de positie van de inside-outsider met de architecten van deze codes. Het blijkt dat binnen een ‘nest’ met zijn eigen (micro-)cultuur zich ook een zekere affectie bevindt ten opzichte van de inside-outsider. Die affectie wijst de inside-outsider vervolgens af, uit angst voor verlies van identiteit, of de onmacht omdat de tegenpartij zich niet als zodanig opstelt.

Het netwerk van nesten heeft sterk verband met **“De Capsulaire Beschaving”** waarover de cultuurfilosoof **Lieven de Cauter** vanuit een sociaal maatschappelijke visie heeft geschreven. Hij beschrijft de opkomst van de capsulaire beschaving als een doomsceario dat zich voltrekt zonder dat we er erg in hebben. We voelen ons gedwongen ons terug te trekken in de capsules van onze voertuigen, in architecturale cocons of urbanistische enclaves. Hij schetst een beeld van een samenleving gedomineerd door angst, afsluiting en simulatie:

In Rem Koolhaas’ **generische stad** (zie zijn boek: S,M,L,XL) doorloopt de inside-outsider een dagelijks repeterend traject van appartement, metro, kantoor (cubicle), lunchroom, kantoor, metro, supermarkt, appartement; Een mistroostige negen-tot-vijf-cyclus. Rem Koolhaas: “Er heerst een trance, een onwezenlijke kalmte, als in training voor een brandalarm.” Ik stel me daarbij het massale geschuifel voor van de massa kantoormensen en studenten die zich door de trechters van de OV-Chipkaart-poortjes beweegt en hoe groot de kans is, dat je elkaar weer tegen komt, iedere dag om 08:49, maar ook precies om 17:13, en hoe de meeste mensen iedere werkdag weer een vaste plek in dezelfde

metrowagon bezetten.

Paul Virilio (cultuurtheoreticus en urbanist) stelt zich een stad voor als **transitkamp**, vergelijkbaar met een luchthaven. De wereldbevolking is continu mobiel en dat genereert volgens hem angst, een obsessie voor veiligheid en daardoor het terugtrekken in capsules: **“De migratie, illegaal en legaal,... maakt verschil...De wereldbevolking is steeds meer onderhevig aan delokalisatie zoals de industrieën. Deze delokalisatie is een bron van geweld, zowel door de snelheid die ermee gepaard gaat als door de uitsluiting, de opsluiting, de botsing, de gettovorming, de vervreemding, de rechteloosheid, de xenofobie.”** Is de generische stad een kamp? Als reactie daarop ontstaat de capsulaire beschaving, waarin gelijkgestemden zich terugtrekken in hun eigen capsule met specifieke normen, waarden en gedragsregels: veilige binnenwerelden. Zo wordt men beschermd tegen de buitenwereld, door zich te verschansen in capsules.

De oude metropool was een toneel voor de massa, men ging massaal de straat op; In de nieuwe capsulaire stad kruipt men in hun schulp (‘cocooning’), is het publieke domein geëvacueerd en heeft men contact via internet.

“There is no such thing as society, there are only individuals, individuals and families.”

Quote: Margaret Thatcher

5

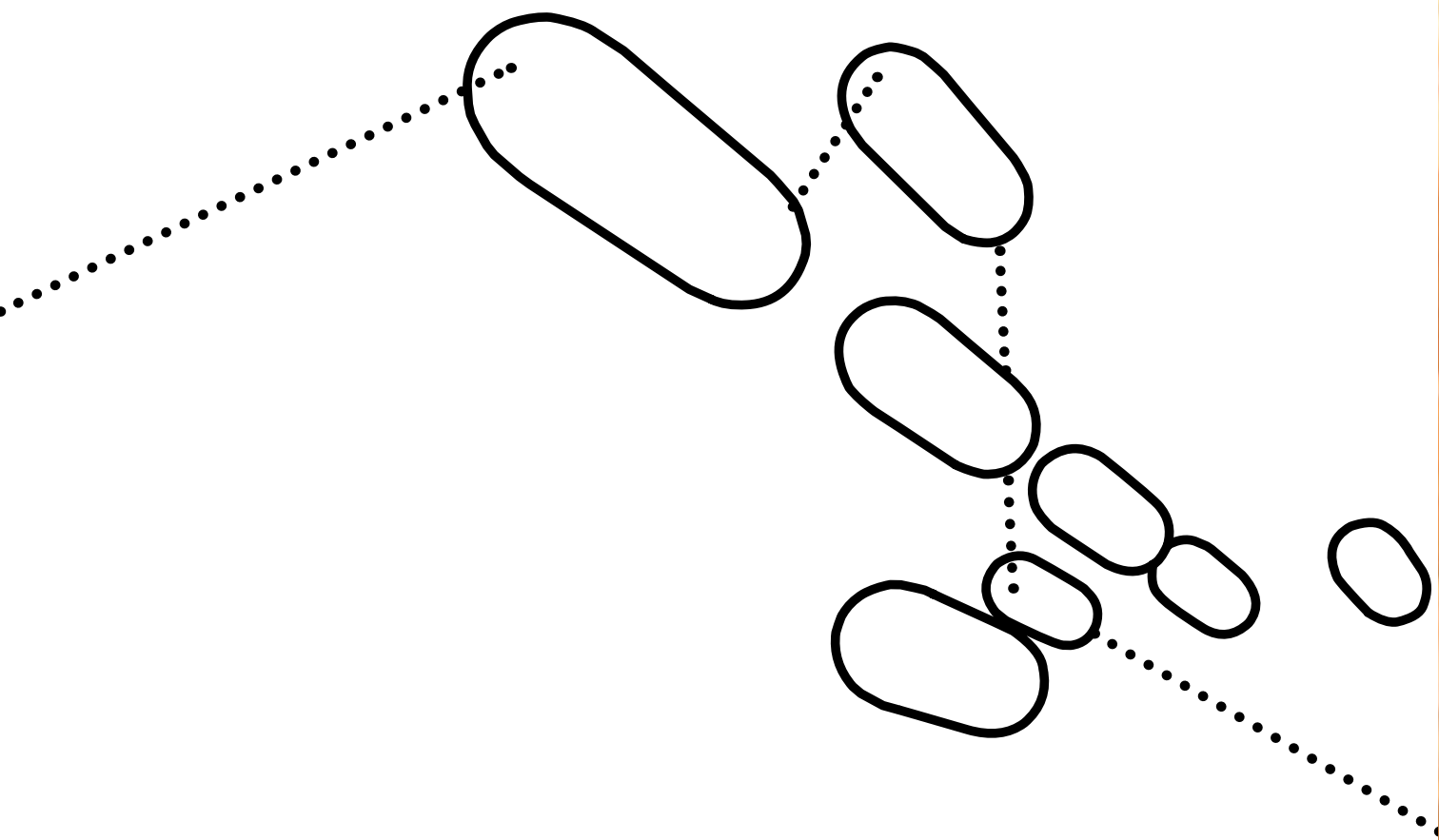
De capsulaire beschaving

Ondanks dat jaarclubs, herensociëteiten en studentenverenigingen al bestonden ver voor de capsulaire beschaving is het toch interessant de problematiek van de inside-outsider te plaatsen in dit stadsbeeld. Het dagelijkse leven in het netwerk van nesten of capsules, biedt de voedingsbodem voor uitsluiting, vaak ook een zelf verkozen eenzaamheid om de groepsdruk van een capsule te ontvluchten. In het volgende hoofdstuk probeer ik uit te leggen, dat die vlucht niet zozeer een flinke boswandeling, of even uitwaaien op het strand behelst, maar dat de infrastructuur van diezelfde stad de mogelijkheid biedt tot de herkenning of de creatie van een eigen capsule : **Level -1.**

“Alle träumen davon, Einzelgänger zu sein. Keiner schafft es.”

quote: Daniel Richter, Daniel Richter von A bis Z, Ein unvollständiges Verzeichnis

Level -1 hallucineren de capsules

Het wringende, knellende keurslijf van het leven op kantoor is verklaard door dieper in te gaan op de sociale (micro-)structuren van een organisatie en waarom een individu, en in het bijzonder, de inside-outsider daar een problematische verhouding mee heeft. Als je uitzoomt en je de context waarin dat alles plaatsvindt overziet, zou je kunnen spreken van een netwerk van ‘nesten’ met ieder hun eigen spelregels: Lieven de Cauter spreekt van ‘De capsulaire maatschappij.’

Dit hoofdstuk behandelt de EXIT die de inside-outsider vindt; een niveau binnen hetzelfde netwerk, een werkelijkheid die gebruik maakt van dezelfde infrastructuur maar een sterk rehabiliterende eigenschap heeft, maar ook tot nieuwe inzichten leidt: Het is ‘Level -1’ van de stad, een netwerk van hallucinerende capsules, dat gebouwd is op verlangen en herinneringen, maar ook op herinneringen die de inside-outsider zou willen hebben.

De verlangens waar ik op doel zijn particulier, dragen niet bij aan de (legale) economie en leefbaarheid van Level 0, en komen daarom niet voor in het Programma van Eisen van een winkelcentrum of park. Juist het publieke domein dat ogenschijnlijk niet tegemoet komt aan opgelegd vertier, biedt wel toegang tot dit niveau. Voorwaarde is ook, dat dit domein niet meer aan de eisen voldoet, verpauperd is of in ieder geval het beoogde effect onvoldoende tegemoetkomt: Verlaten metrostations, flatgebouwen rijp voor de sloop, niemandsland na sloop etc.

Rem Koolhaas spreekt van moderne architectuur die niet autoritair of hysterisch is, maar een hedonistische wetenschap die publieke faciliteiten ontwerpt, die geheel tegemoetkomen aan individuele verlangens (vrij vert.: S,M,L,XL pg. 7) Het gaat in het geval van Level -1 echter niet om de bevrediging van de verlangens die de stad aanbiedt middels hun architectuur, winkelcentra, spa's en pretparken, omdat deze per definitie niet tegemoet komen aan de behoefte die in Level -1 bevredigt dient te worden.

Het zijn scenes die je meenemen naar een -1-status. (min 1) Dat heeft niets met (onder-) bewustzijn te maken, maar een scherper bewustzijn. Het is een ervaring die je als kind misschien vaker opwekt dan als volwassene.

Wellicht maken de volgende voorbeelden iets duidelijk: “Achterin de auto, met je hoofd achterover op de hoedenplank, kijkend naar boven uit het schuin aflopende achterrait; starend uit het raam van de metro, de langsflitsende tunnelverlichting als amorfe slangen voorbij zien gaan; je realiseren dat de airco's, schoorstenen, trappenhuisen, elektriciteitskastjes, antennes en watertanken op daken van gebouwen een tweede stad vormen; rennend door braakliggend terrein, de graspolletjes en kiezelstenen zien als een gigantisch oerwoud waar je met de helikopter overheen vliegt. etc. etc.” De situaties vertegenwoordigen een niveau onder de schijnbaar rationeel waarneembare wereld, maar maken daar juist ook deel vanuit, waardoor zij globaal aan elkaar sterk zijn verbonden, als ware het hubs of wormholes binnen een globaal generisch netwerk: Op het zelfde moment immers, kijken in Singapore en in Helsinki op dit moment twee mensen tegelijkertijd door de kieren van een liftdeur met hun ogen iets toegeknepen, waardoor zij de etages voorbij zien gaan. Ik ben naar die situaties op zoek en wil, door ze te herproduceren, ontdekken waarom die er zijn en of ze universeel zijn. De scenes bieden echter ook een platform om soortgelijke

dolende zielen te ontmoeten. Ze vormen capsules als alternatief voor **Level 0**. Als **inside-outsider** zoek ik naar herinneringen om mee af te kunnen rekenen of naar herinneringen die ik zou willen hebben. Al het gereanimeerde is nodig om te kunnen leven met het hier-en-nu. Het zijn herinneringen aan de verwondering en de belofte, omdat die hebben plaatsgemaakt voor de teleurstelling van een reeds verkende en uitontwikkelde wereld met al haar verplichtingen en doctrines. Vandaar dat de confrontatie bestaat uit holle vaten en beklemmende leegte: Je beseft dat je het verleden niet nog eens over kan doen, dat een jaar een maand lijkt en een maand een dag.

Ik probeer me te wapenen tegen het keurslijf, de condities die mijn omgeving me voorschrijft. Tegelijkertijd omarm ik die. De toekomst strekt zich uit binnen haar grenzen en blijkt een format te zijn; een tot in de details uitgestippeld plan met een bekend einde; een metronetwerk waarvan ik elk station al een keer heb bezocht of waarvan ik in ieder geval een foto heb gezien. Deze status is de ultieme aanleiding voor het nemen van de vluchtroute, en als die er niet is, probeer ik deze zelf te creëren: Een **Urban Utopia**: Het is de status waarin een wereld te voorschijn komt binnen deze werkelijkheid; een subwerkelijkheid, verweven met de algemeen waarneembare wereld en toch autonoom. Ze bevat elementen uit het hier-en-nu, maar spreken een eigen taal. Het zijn nieuwe condities, die verslavend zijn en die de condities van de eerste werkelijkheid overleven.

Naast het aspect van een aangescherpt bewustzijn is er ook een ander aspect aan Level-1: Het gaat hier om het principe, dat de wereld op Level 0 zo onhoudbaar is, dat toevlucht wordt gezocht aan de **zelfkant**. In de hallucinerende capsules ontstaan vriendschappen in een roes. Drugs en (extreme) seks zijn belangrijke drijfveren. Het is een plek voor de ervaringsjunk en het biedt een onderduikadres voor de samenleving in Level 0.

Het metrostation is voor de één een verzameling obstakels om een zitplek te bemachtigen in de metro naar huis of werk, voor de ander biedt het de mogelijkheid de rush van een shot heroïne uit te zitten of een geheime liefde te ontmoeten. Hetzelfde metrostation kan een tempel zijn of een kathedraal.

Het is een filmisch motief: Blade Runner, eigenlijk iedere SF-film waar de metropool verworden is tot een ‘hel’, maar ook de films en foto’s van Larry Clark, waar bleke uitgemergelde tieners de dag doorbrengen middels neuken en snuiven. Het is een motief van een bovenwereld, waar alpha- en beta-gebroed leeft en een onderwereld voor de lagere klassen: **Aldous Huxley** heeft in **Brave New World** de capsulaire maatschappij al veel eerder beschreven.

“Vielleicht ist der Künstler ein Individuum, das sich darin gefällt, von den Massen verachtet zu werden.”

quote: Daniel Richter, Daniel Richter von A bis Z, Ein unvollständiges Verzeichnis

Tjebbe Beekman en de capsulaire stad

Tjebbe Beekman koppelt een maatschappij-kritische intentie aan zijn schilderijen van dergelijke capsules (winkelcentra, beursgebouwen en controllkamers) en zijn overwoekerde onaffe flatgebouwen. Zeventig schetsen en vijf schilderijen heeft hij gemaakt naar aanleiding van het boek van Lieven de Cauter over de capsulaire maatschappij.

Hij is niet zo zeer geïnteresseerd in de term “capsule” zelf, maar in de metafoor; de capsule die omhult, bescherming biedt, een veilige binnenruimte creëert. De capsule die drukverschillen in stand houdt, buitensluit, isoleert, vluchtelingenstromen regelt: Sociale capsuleringsprocessen als basisstructuur van de moderne maatschappij.

“Ik woon in één van mijn schilderijen. De kunst is voor de werkelijkheid uitgegaan in mijn geval. Dat was al toen we in Berlijn aankwamen: een stedelijk inferno als uiting van de sociale wanverhoudingen. Al die levens die elkaar niet aanraken.”

cit. interview van Jhim Lamoree met Tjebbe Beekman

In “Palast” (pg. 29) zien we een doek gevuld met ritmisch aangebrachte appartementen met hier en daar een schotelantenne om de 85 wat verder gelegen televisiestations te kunnen ontvangen. Via wat er met behulp van deze schotels naar binnen komt vormen we ons wereldbeeld. Het is alsof enkele raampartijen

eruitgeslagen zijn. Een aantal betonplaten heeft hij geschilderd met een dikke laag zand, die de materialiteit, de erosie benadrukt. “Wistful Repetition” en “Mall IV” toont ons het geweld van een gigantische outletstore (zoals de Mediamarkt) en de winkelcentra waar we massaal de dingen kopen waarmee we weer snel naar onze appartementen rijden om ze te installeren en te consumeren. In “Stock Exchange” en “Control Room” zien we het hart van de capsulaire maatschappij, het meet- en regelsysteem die de capsules met hun codes en verbindingen levensvatbaar houden, en waardoor ook nieuwe worden geboren en oude worden afgestoten. De mensen die erin werken spelen het spel, maar zijn tegelijkertijd weerloos in de grootsheid en complexiteit ervan. Ze zijn tegelijkertijd outsider.

De zeventig tekeningen vormen een beeldatlas, het zijn eigenlijk kleine acrylverfschilderijtjes in grijstinten. Niet alleen zie je de capsules zelf, maar ook de codes c.q. spelregels en de middelen die ingezet worden voor crowd control aan weerszijden van de ‘nesten’: hekken, snelwegen, openbaar vervoer, bewakingscamera’s, politieagenten etc.

In “Impossibility of a Memory” zien we een donkere bijna ondefinieerbare plek in de stad. Het zou net zo goed een plein met stenen bankjes voor een betonnen fontein of een laad- en losplek achter een warenhuis kunnen zijn. Tjebbe Beekman refereert hier aan de generische stad van Rem Koolhaas waar slechts herinneringen van herinneringen in stand worden gehouden in bepaalde buurten, middels de Disneyficatie van het verleden, omdat er elders in de stad geen referentie meer wordt geboden. Ieder gebouw verder had namelijk net zo goed in Rotterdam, Minneapolis of in Singapore kunnen staan. Een eenheidsworst die tot de verbeelding spreekt.

Tjebbe Beekman over andere kunstenaars

“Zou Peter Doig meer schilder zijn en Kippi (Martin Kippenberger) meer kunstenaar?... Mag een kunstenaar domweg gelukkig zijn.... en zijn werk dat geluk ook uitstralen? Het gevaar alleen maar aantrekkelijke plaatjes te schilderen ligt dan wel heel erg op de loer. Ik mis de onderhuidse spanning, ik heb liever schilders die alles ondergeschikt maken aan hun boodschap: De esthetiek van Luc Tuymans dwingt je tot contemplatie, die van Daniel Richter maakt je onrustig en opstandig. Aan de andere kant, als je naar het werk van Doig kijkt, straalt de eenzaamheid en onthechting ervan af.”

Dirk Skreber Crash!

Ik herinner me nog dat ik medelijden kon hebben met een stukgevallene stuk speelgoed. Het is het karakter of de uitdrukking die een in elkaar gereden achterkant van een auto kan hebben, of de specifieke stand van de koplampen en de wanhopige staat van de grill die zich in de motorkap heeft geboord.

De auto's in het werk van Dirk Skreber krijgen een persoonlijkheid, een karakter. Het zijn vastgelegde momenten tijdens of na een dramatisch toneelstuk waar deze auto's en gebouwen een rol in hebben. Dirk Skreber is gefascineerd voor auto's, autowrakken, verongelukte auto's in het bijzonder en aan rampspoed onderhevige gebouwen. Er zou sprake kunnen zijn van de personificatie van de spullen om ons heen.

Hij schildert auto's die, als waren ze in een gevecht of rituele dans betrokken, op een vervreemde manier in botsing zijn geraakt met elkaar, met de vangrail of een lantaarnpaal. De kracht van een orkaan zou mee gespeeld kunnen hebben, ware het niet, dat die snel 90 gaden van richting had moeten veranderd om de andere auto op een heel andere manier tegen een paal te kunnen smijten. ("It Rocks Us So Hard Ho Ho Ho 2.0 Versie 5.0") laat een bijna onmogelijke crash zien: de auto wordt van onderen gespleten door een vangrail alsof die er met kracht bovenop is gesmeten. De dikke bijna pasta-achtige glimmende laag olieverf loopt qua kleur zeer gelijkmatig in elkaar over, alsof het een met behulp van de computer gemaakte "gradiënt" is. Zijn manier van schilderen is "slick" vooral van een afstand, maar de trefzekere gebaren geven

zijn werk snelheid. De eigenschappen van de aangebrachte verf, met name de wielen van de omgevallen en uitelkaar gereten vrachtwagens, refereren sterk aan motorolie en andere smeermiddelen.

De alledaagse onderwerpen worden ogenschijnlijk hyperrealistisch neergezet, maar lijken buitenaards in atmosferische landschappen: "Skreber confronts us here with things that through severe accidents or the attack of natural forces have been catapulted into "twilight zones."

(Dirk Skreber 2003, cit. Gregor Jansen, in Parkett, 68, 2003, p. 147-156). Die twilight zone, of spiegelwereld, zouden we kunnen plaatsen naast het fenomeen van Level -1. Het plaatsen van ogenschijnlijk platte onderwerpen uit Level 0 in een Twilight zone zou gezien kunnen worden als een belangrijke overeenkomst van Dirk Skreber, Daniel Richter en Tjebbe Beekman.

"Voor zijn werk gebruikt Dirk Skreber motieven uit de massa-media: de pers, televisie, internet en computerspellen, als delen van een beeldbank.... Hij hoort bij een generatie van kunstenaars die, na het eeuwige laat-moderne gezeur over de dood van de schilderkunst, weten hoe ze om moeten gaan met de erfenis van abstractie, Pop en Op, die de vaardigheid bezitten van het transformeren van verschillende picturale tradities en die, met behulp van de integratie van meer populaire beelden, een "visual culture of amalgamation" praktiseren." (vrij vert. uit Martin Hentschel, Gail B. Kirkpatrick: "Preface" in "Colour me blind! Malerei in Zeiten von Computergame und Comic, pg. 6)

Zij hoeven daar het schilderen geen vaarwel voor te zeggen, of te vervallen in de montage van bestaande beelden (found footage). De twilight-zone waarin de alledaagse gebruiksvoorwerpen en (on-)roerende goederen van Dirk Skreber zich bevinden, maar ook de taferelen van Daniel Richter en de gebouwen van Tjebbe Beekman: allen doen een sluier oplichten van Level -1, het niveau, het netwerk

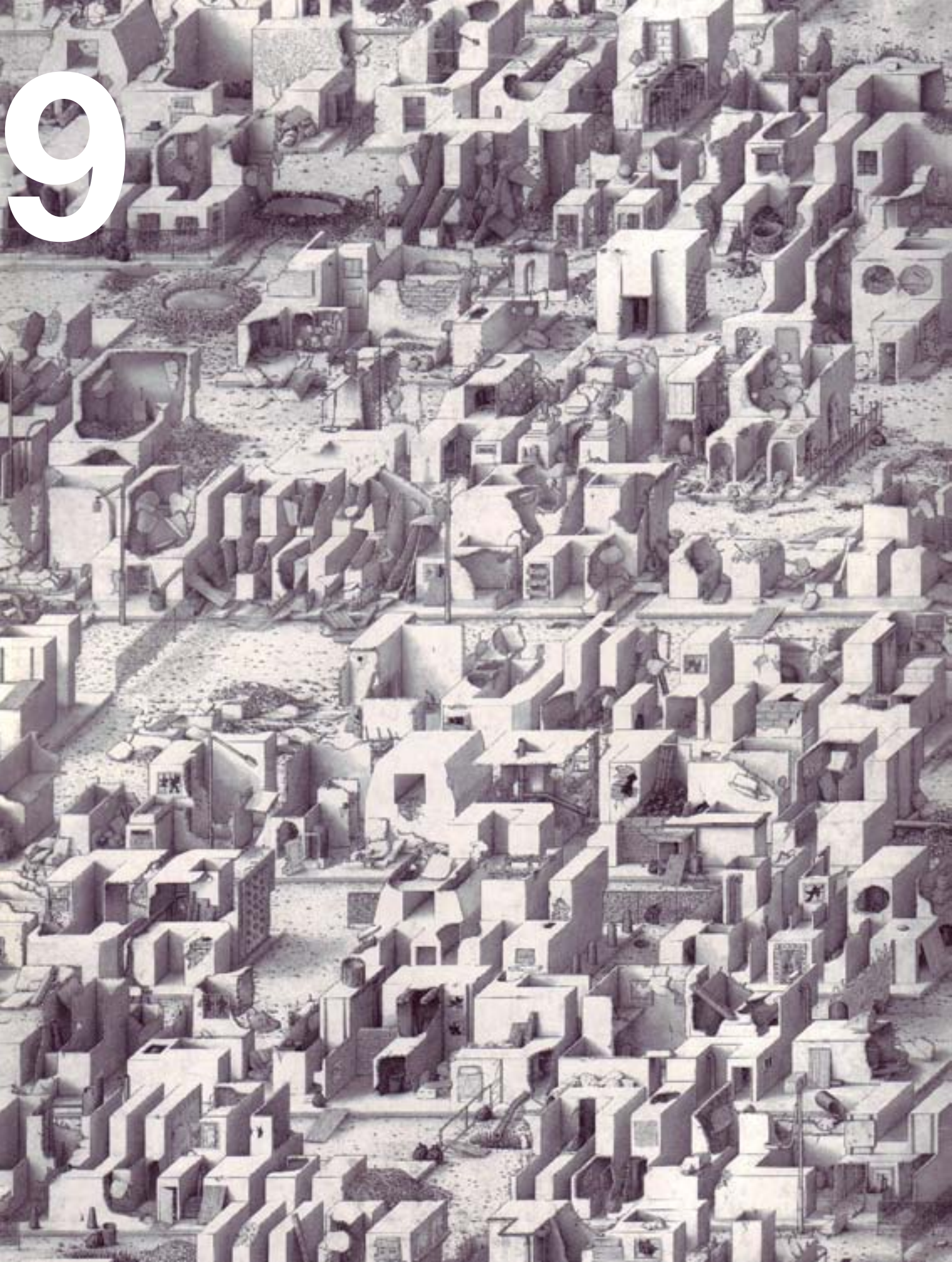
binnen het hier-en-nu, de hallucinerende capsules.

In een poging deze constatering wat minder particulier te maken, zouden we ook kunnen speken van de ruimte die de toeschouwer krijgt om ‘in’ het schilderij te komen. Deze ruimte is bewust gecreëerd. De inscenering van deze ruimte zou wel eens het bestaansrecht van het werk in dit genre kunnen zijn, omdat het anders immers slechts een afbeelding van een werkelijkheid is, omdat gebruik wordt gemaakt van een hyperrealiteit maar dan hallucinerend en niet zozeer zoals in het fotorealisme (hyperrealisme). Toch beslaat deze ‘ruimte’ op zichzelf slechts ten dele Level -1; de specifieke eigenschappen die voorwaardelijk zouden kunnen zijn voor deze ruimte hebben klaarblijkelijk te maken met de stad, auto’s, gebouwen, de personificatie daarvan etc.

Het eerste ‘kunstboek’ dat ik ooit kocht, was een dikke pil over hyperrealisme, een Duitse uitgave van “Photorealism” (Harry N. Abrams, Inc. 1980): Het suburbane leven van Los Angeles in de jaren 70, pixelmatig op doek gezet door Robert Bechtle, fonkelnieuwe middenklassers op hagelwitte betonplaten van oprijlanen omzoomd door gemaaid gras; of de vroege portretten van Chuck Close, waarin elke stoppel en opengekrabte puist op de gelaten zijn te onderscheiden; de lichtreclames van Robert Cottingham, Airstream-campers waarin de woestijn spiegelt etc. De hyperrealiteit doet onwerkelijk aan als je het busstation en de gebouwen aan de andere kant van de straat ziet spiegelen in de etalageruit van General Motors, waarachter een donkerrode Chevrolet staat te glimmen. De geschiedkundige, of misschien melancholieke bijmaak die deze werken nu hebben gekregen daargelaten, zou er toch enig verband kunnen zijn met het werk van Dirk Skreber. Het zijn grotendeels Amerikaanse settings. John Salt’s autowrakken (“Arrested Vehicles”) komen aardig in de buurt van onderwerpkeuze. Wellicht gaat het bij fotorealisme meer om de lol om inelkaar getrapte bierblikjes en BigMac-wikkels zo

waarheidsgetrouw mogelijk na te schilderen. De straatgezichten waar het ver weg net zo scherp is als dichtbij doen zo hyperrealistisch aan, dat ze onrealistisch zijn, zeker met het oog op hoe gewend we zijn aan foto’s waar scherpte-diepte-onscherpte de ‘realiteit’ van ons beeld verhoogt. Ze bieden echter weinig ruimte om een wereld in te stappen zoals Level -1, zijn daar ook waarschijnlijk niet voor bedoeld. Omdat het doet vermoeden dat alleen vakmanschap hier het leitmotiv is, blijft er vaak niet veel anders over dan het plaatje en de vraag: “Hoe heeft ie ‘m dat geflikt.” Is het kunst? In hoeverre ontsteigt het pure documentatie? De autowrakken van John Salt spreken nog wel het meest tot de verbeelding: De auto’s kijken je aan als gehavende honden in een dierenasiel.

Charles Avery's Sim-wereld

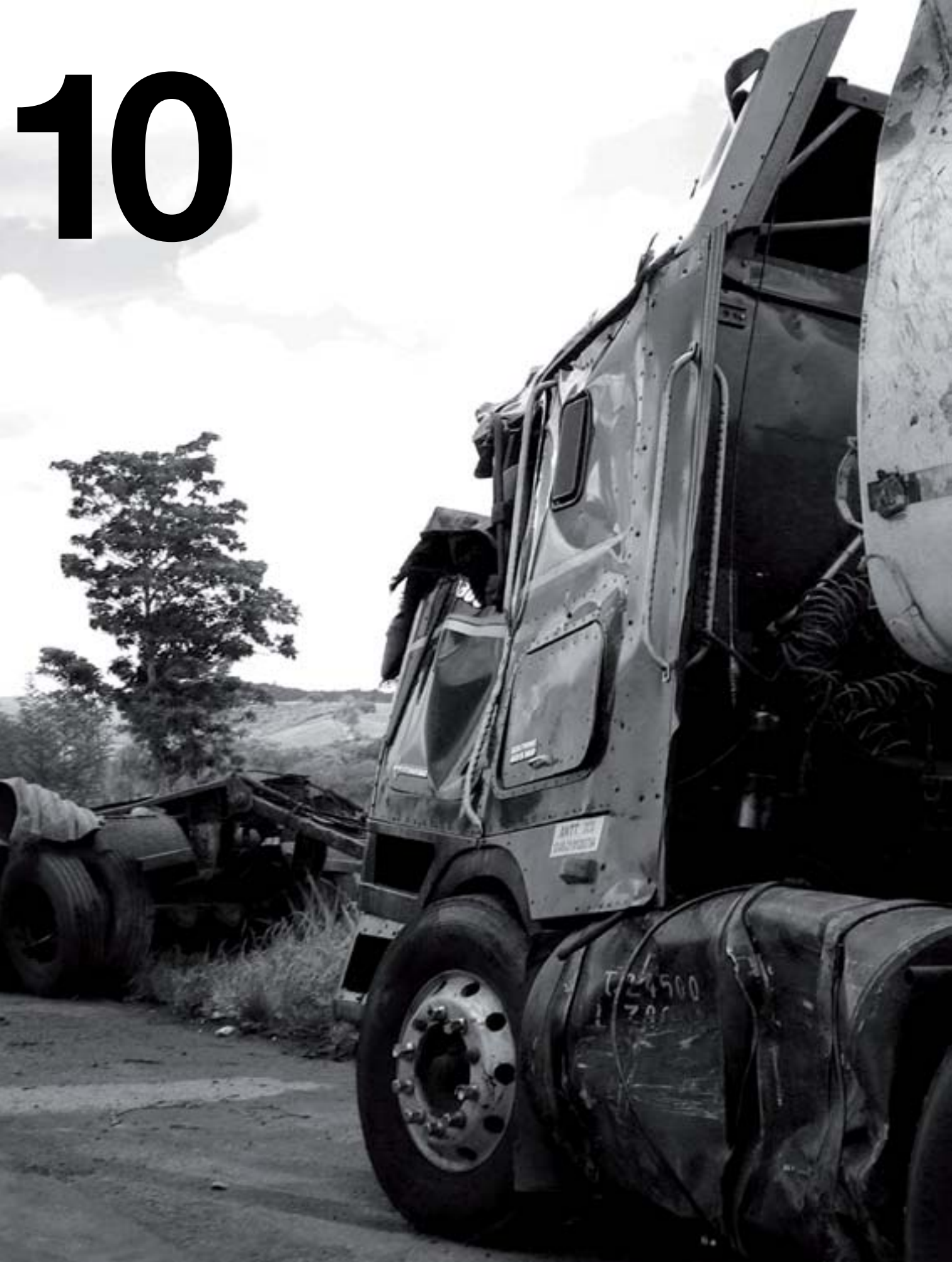
Iemand die het scheppen van een eigen twilight-zone tot het uiterste drijft, is **Charles Avery** (Schotland, geb.1973). Hij heeft de laatste tien jaar besteed aan het creëren van een eigen eiland met al haar bewoners. Hij wordt door iemand geholpen die het eiland volledig en gedetailleerd na bouwt in een 3D-ontwerpprogramma, zodat zijn verhalen en tekeningen van iedere plek en ieder gezichtsveld van het eiland nauwgezet kloppen. Het betreft: “**The Eternity Chamber, Cult of the Gulls**” en is gebaseerd op een cultus die hij heeft laten ontstaan uit het verhaal van een meeuw die wordt doorverteld aan de dorpsbewoners. De eerste man die het ooit als eerste hoorde is ouder geworden maar gaat nooit dood, omdat hij de eeuwigheid heeft ervaren. Charles Avery documenteert zijn eiland en haar bewoners, landschap en kosmologie met tekst, verf en sculptuur. Hij is extreem ver gegaan in de detaillering van zijn wereld: Hij heeft het eiland zelfs voorzien van een monetair stelsel en een overheidssysteem. Iedere spelonk op het eiland is gedocumenteerd.

Als hij niet uitkijkt begaat hij de fout dat verfoeilijke Level 0-situaties ontstaan in deze droomwereld. Het lijkt me onvermijdelijk, dat hoe gedetailleerder de bevolking in verhalen en tekeningen verstrikt raken, hoe meer ze, om hun overlevingsdrang te simuleren er controlesystemen moeten worden ontworpen. Het overheidssysteem is er al.

Hij kan lering trekken uit de hele **SecondLife**-affaire: Hoe is het in godsnaam mogelijk, dat mensen een virtuele wereld scheppen om het leven van alledag te ontvuchten, waar je je vege aardse lichaam kan inruilen voor het sexbeest van je stoutste dromen, waarin je kan vliegen van paradijs naar paradijs om vervolgens te stuiten op virtuele Manpower-uitzendbureaus en ABN-Amrobanken? Je komt in SecondLife uiteindelijk weer je eigen complexen tegen waar je juist voor aan het vluchten was.

Wellicht is er ergens in die wereld een plek vrij in een virtueel internetcafe, waar je kan inloggen in ThirdLife.

10

Conclusie

Ik ben een leugenaar.

Colofon & Bronnen

Scriptie / Gerrit Rietveld Academie 2008 - 2009

Tekst en vormgeving: **Sander Cedee** (SC),
Autonoom, DOGtime 5a
Scriptiebegeleiding: **Hanne Hagenaars**

contact@sandercedee.com, www.sandercedee.com
E47Street, www.e47street.com

Drukwerk: **Bedrijf x**, gegevens

Amsterdam, © 2009

Bronvermelding / foto's en illustraties

Kaft, omslag, voorkant: foto, SC, formulier vrij gebaseerd op Clinical Self-Report Form, Gary Sachs, MD 1999
blz. 6, **Nieuwjaarsreceptie**, bewerkte foto, bron: <http://www.nieuwerkerk-ijssel.nl/dsc?s=obj&c=getobject&origin=nwkinternet:11874&versionid=>
blz. 8, **jeugdfoto 1974**, uit eigen archief, foto: Frans Cedee
blz. 11, 12, screenshots uit **‘The Sims 2’** (EA Games), SC
blz. 15, **Gat in systeemwand**, SC
blz. 16, **UIT, Dienst Ruimtelijke Ordening**, Gemeente Amsterdam, foto: SC
blz. 19, screenshot uit **“SimCity 4 Rush Hour”** (EA Games), SC
blz. 21, **Kantoor Deutsche Bahn**, Berlijn 2006, foto: Alex Noteboom
blz. 23, **Eeftink, Bijlmermeer**, dec. 2008, foto: SC
blz. 25, detailfoto van **“Ignition Circuit Festival for Certain Individuals”**, (2008) jan. 2009, eigen werk, foto: SC
blz. 26, **Geelvinck, Bijlmermeer**, dec. 2008, foto: SC
blz. 29, detailfoto van **“Palast”**, Tjebbe Beekman (2005), gefotografeerd in GEM Den Haag, dec. 2008, SC
blz. 31, still uit **Everlasting Taxidrive, digital painting series**, SC
blz. 32, detailfoto van **“It Rocks Us So Hard Ho Ho Ho 6.0”**, Dirk Skreber (2002), gefotografeerd in De Hallen, Haarlem, dec. 2008, SC
blz. 35, **“Pontiac in a Deserted Lot”** John Salt (1971), gescand uit Fotorealismus, Louis K. Meisel, Atlantis Verlag AG, Luzern, 1989
blz. 36, **“Nobson Town Project”** Charles Avery (2007), afbeelding uit <http://www.noiseloop.com>
blz. 38, **Teruggetakelde vrachtwagen**, Recife, Brazilië, februari 2008, foto: SC
blz. 40, foto van **“Warrum Ich kein Konservativer bin”**, Daniel Richter (2000), gefotografeerd in GEM Den Haag, okt. 2008, SC

Bronvermelding / televisie en film

Documentaire: **Salò, d’hier à aujourd’hui**, Carlotta Films. 1975, vertaald en uitgebracht op DVD in 2003: Paradiso Films

Bronvermelding / literatuur

Sociology, Exploring the Architecture of Everyday Life, (second edition), David M. Newman, 1995 Pine Forge Press, ISBN 0-7619-8518-2
Inleiding tot de Psychologische Antropologie, Philippe Verbeeck, Acco 2007, ISBN 978-90-334-6621-2
Wilhelm Sasnal, Night Day Night, Han the Cantz Verlag, Ostfildern-Ruit 2003, ISBN 3-7757-9177-9
Dirk Skreber, Blutgeschwindigkeit, Staatliche Kunsthalle Baden-Baden, museum franz gertsch, Burgdorf, Verlag der Buchhandlung Walter König, Köln 2008, ISBN 978-3-86560-396-8
De capsulaire beschaving, Lieven de Cauter, Over de stad in het tijdperk van de angst, reflect #03, Nai Uitgevers Rotterdam 2004, ISBN 90-5662-406-7 (met gebruikname van citaten uit Rem Koolhaas S,M,L,XL in dit boek)
Tjebbe Beekman, The image of the Capsular Society, Uitgeverij d’jonge Hond, Harderwijk 2008, ISBN 978-90-89101-14-3
Daniel Richter, Die Palette, 1995-2007 , Dumont Literatur und Kunst Verlag, Köln 2007, ISBN 978-3-8321-9001-9
On the way to work, Damien Hirst, Gordon Burn,, Faber & Faber, 2001, ISBN 0-571-20257
De Tweede Helft, Beeldende Kunst na 1945, Ad de Visser, Sun, 1998, ISBN 90-6168-614-8
De Tweede Helft Gedocumenteerd, Ad de Visser, Sun, 2002, ISBN 90-5875-056-6
Fotorealismus, Louis K. Meisel, Atlantis Verlag AG, Luzern, 1989
The Artist Outsider, Creativity and the Boundaries of Culture, Michael D. Holland, Eugene W. Metcalf jr., Smithsonian Institution Press, 1994, ISBN 1-56098-334-5
Outsider Art, Spontaneous Alternatives, Colin Rhodes, Thames & Hudson, 2000, ISBN 0-500-20334-2
How to look at Outsider Art, Lyle Rexer, Abrams, 2005, ISBN 0-8109-9202-7
Doe maar gewoon, Hans Kaldenback, 99 tips voor het omgaan met Nederlanders, Prometheus 2008, ISBN 90-446-0183-0
Schluss mit Lustig!, Warum Disziplin und Leistung mehr bringen als emotionale Intelligenz, Teamgeist und Soft Skills, Judith Mair, Eichborn 2002, ISBN-13: 978-3-8218-3962-2
Semco-Stijl, Ricardo Semler, Forum 2007, ISBN-13: 9789022549124
Het puberende brein, Eveline Crone, Uitgeverij Bert Bakker 2008, ISBN 9789035132696

Bronvermelding / artikels

Morton in Metropolis M, #5 2007: **Kosmologie van een eiland, Charles Avery over The Islanders van Tom Art World**, Feb/Mar 2008, Issue 3, B5 Media, London 2008: **Interview met Peter Doig, van Alex Smailes, Morgan Falconer Art World**, Feb/Mar 2008, Issue 3, B5 Media, London 2008: **Interview met Wilhelm Sasnal, van Jane Morris**

/

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vervaelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door printouts, kopieën, of op welke andere manier dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur. © Sander Cedee, Amsterdam 2009

